

Šaštínský hrad v archívnych prameňoch

Radoslav Ragač

Abstrakt: Príspevok sa venuje málo známemu šaštínskemu hradu, ktorý vznikol pred polovicou 13. storočia na území pohraničnej sikulskej strážnej osady Stráže. Autor na základe archívno-historického výskumu opisuje jeho dejiny od stredoveku po súčasnosť. Majetkovými deľbami sa areál postupne rozdelil na niekoľko funkčných celkov. Opevnenie areálu bolo v prvej polovici 17. storočia modernizované na bastiónové. Areál dal v polovici 18. storočia cisár František Štefan I. Lotrinský adaptovať pre potreby textilnej manufaktúry. Bol značne zdevastovaný ďalšou utilitárnou prestavbou na továrenský objekt v druhej polovici 20. storočia.

Kľúčové slová: hrad – Šaštín – archívne dokumenty – stredovek – raný novovek.

Castle of Šaštín in Archival Sources

Abstract: The article is devoted to the little-known Šaštín castle which was built before the middle of the 13th century on the territory of the Sikul border guard settlement Stráže. Based on archival-historical research, the author describes its history from the Middle Ages to the present day. Through property divisions, the area was gradually divided into several functional units. In the first half of the 17th century, the area's fortifications were modernized into bastions. In the middle of the 18th century, Francis I, Holy Roman Emperor, adapted the area for the needs of a textile manufactory. It was largely devastated by another utilitarian conversion into a factory building in the second half of the 20th century.

Key words: castle – Šaštín – archival sources – Middle Ages – Early Modern Period.

1. GEOGRAFICKÁ LOKALIZÁCIA A POČIATKY ŠAŠTÍNSKEHO HRADU

O stavebných dejinách stredovekého šaštínskeho hradu, dnešného kaštieľa, vieme napriek jeho starobylosti a nespornému historickému významu zatiaľ len veľmi málo. Archeologicky skúmaný totiž objekt doteraz ešte nebol. Šaštínsky hrad je v historických písomných prameňoch od neskorého stredoveku označovaný aj odlišne ako kaštieľ – lat. *castellum*. Na konci stredoveku totiž hradný areál prešiel pomerne radikálnou modernizačnou prestavbou, ktorá ho k tomuto typu šľachtických sídiel značne priblížila. Aj v súvislosti s tým v období raného novoveku označovanie objektu ako kaštieľa postupne prevládlo. Rovnako v spomínaných písomných prameňoch variuje aj jeho geografická lokalizácia. V ranonovovekom období bol totiž v písomných prameňoch paralelne označovaný aj ako strážanský hrad (kaštieľ). Napríklad v roku 1579 je označený ako *šaštínsky* alebo *strážanský kaštieľ* - „...*castelli Sassyn alias Sztrazsa vocati in Nitriensi...*“. Hrad bol pomenovaný podľa rovnomennej starobylej osady pohraničných strážcov Stráže (dnes súčasť Šaštína), v ktorej katastri sa objekt historicky nachádzal.¹ Podľa listiny z roku 1317 títo strážcovia hraníc najväčšou pravdepodobnosťou etnicky pochádzali zo sikulskej komunity [1]. Sikulské strážne osady v prvých storočiach existencie uhorského kráľovstva slúžili najmä na ochranu štátnych hraníc a pohraničného pásma. Koncentrovali sa najmä v blízkosti strategicky významných obchodných komunikácií. Na Záhorí takýchto sikulských strážnych osád vzniklo v ranouhorskom období hneď niekoľko, napríklad dnešné Sekule. Označovanie hradu v stredovekých prameňoch ako šaštínskeho historicky súviselo najmä s významom susediaceho Šaštína. Ten sa už v ranouhorskom období stal regionálnym správnym centrom. Rovnako sa už v období stredoveku Šaštín stal sídlom významnej farnosti a rovnomenného šaštínskeho archidiakonátu. Starobylý šaštínsky archidiakonát je prvýkrát písomne doložený už na začiatku 13. storočia, v roku 1218 [2]. V priebehu neskorého stredoveku sa Šaštín zároveň postupne vyvinul z obce na živé trhové a remeselnícke mestečko plniace aj funkcie podhradia, ktoré ťažilo najmä zo svojej výhodnej geografickej polohy na medzinárodnej

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ďalej „MNL OL“), P 707 Zichy család levéltára, XXII, Fasc. 215 et C, No 37.

obchodnej komunikácii, od stredoveku nazývanej *česká cesta*. Pôvodný šaštínsky hrad ležiaci takmer pri uhorskej hranici pôvodne plnil zároveň aj strážne a obranné funkcie a vyberalo sa tam mýto. Šaštínsky hrad bol rovnako od stredoveku aj centrom rovnomenného hradného panstva, ktoré sa rozprestieralo na jeho okolí. V ranonovovekom období 16.-17. storočia sa v Šaštíne rovnako ako v Holíči vyberalo pohraničné mýto – *tridsiatok*. V roku 1645 bol napríklad šaštínskym tridsiatkárom miestny šľachtic Ondrej Bodich.²

2. STREDOVEKÉ A RANONOVOVEKÉ DEJINY ŠAŠTÍNSKEHO HRADU

Počiatky šaštínskeho hradu je zrejme analogicky ako v prípade archidia-konátu hľadať najneskôr na počiatku 13. storočia. Písomné pramene z tohto obdobia zatiaľ chýbajú. Rovnako nie je úplne jasná etymológia jeho názvu. Jeho skorá existencia je však nepriamo doložená už názvom blízkeho Holíčskeho hradu, ktorý sa v kráľovskej listine z roku 1256 uvádza ako *Ujvár*, v slovenskom preklade *Nový hrad* [1]. Spojenie cirkevnej správy a svetských funkcií vo forme kráľovskej moci v jednej komunikačne exponovanej lokalite spája šaštínsky hrad s inými významnými ranouhorskými fortifikáciami, najmä komitátnymi hradmi. Ide napríklad o Spišský Hrad, Pustý Hrad, Nitriansky hrad, hradisko Zemplín a viaceré ďalšie lokality. Ako kráľovské vlastníctvo je Šaštínsky hrad v písomných prameňoch priamo doložený ešte na úplnom konci 13. storočia [2]. V roku 1298 hrad uhorský šľachtic Abrahám Rufus dobyl od rakúskeho vojvodu Albrechta a vrátil do rúk uhorského kráľa Ondreja III. Spomínaný šľachtic Abrahám Rufus (slov. *Červený*) v roku 1317 získal panovníckou donáciou nového uhorského kráľa Karola Róberta z Anjou, celé šaštínske hradné panstvo (lat. *Saswar*) ako náhradu za značné škody, ktoré v predchádzajúcich rokoch utrpel vyčíňaním uhorského magnáta Matúša Čáka Trenčianskeho, ktorý bol na prelome 13.-14. storočia jedným z dominantných mocenských hráčov na dnešnom západnom Slovensku [1]. Šaštínsky hrad potom už natrvalo až do novovekého obdobia zostal šľachtickým majetkom. Postupne patrilo do mocenskej sféry svätajurských a pezinských Grófov a potom sa hradné panstvo stalo súčasťou obrovskej majetkovej domény významného mag-

2 MNL OL, P 183 Esterházy család hercegi ága levéltára, Czobor család, 1 cs., Fasc. B, No 74.

náta žigmundovského obdobia Stibora zo Stiboríc. Podľa ojedinelej písomnej zmienky z roku 1401 strategicky zaujímavý šaštínsky hrad obsadili vojenské oddiely moravských markgrófov Prokopa a Jošta. [2] Do konca stredoveku bolo vlastními susediacich hradných panstiev Holíč a Šaštín postupne stalo viacero ďalších magnátskych rodov. V 15. storočí obe hradné panstvá prechodne vlastnil významný český panský rod Šlikovcov [3]. Koncom 15. storočia obe hradné panstvá získal najskôr do zálohu a neskôr aj dedične kráľovskými donáciami šľachtický rod Cobarovcov inak Pilsbergerovcov s predikátom *de Czoborszentmihály*, pochádzajúci z južného Uhorska [4].

V prvej polovici 16. storočia získali majetkové podiely na holičskom a šaštínskom panstve aj ďalšie uhorské magnátske rody - Révayovci, Bakičovci a tiež Vratkovičovci a začali sa majetkové delby a dlhoročné vzájomné spory, nepochybne podfarbené aj ich spoločným balkánskym temperamentom. Každý z rodov mal navyše väčšinou iné vierovyznanie a politickú orientáciu, čo v napätom období reformácie a stavovských povstaní spôsobovalo ďalšie napätia. Pre spomínané spory v Holíči a Šaštíne len s komplikáciami vznikali plnohodnotné renesančné sídla. Susediace pohraničné hradené panstvá boli navyše veľmi zaujímavé pre ich špecifickú geografickú polohu, nakoľko boli relatívne dobre chránené proti útokom Osmanov. Hrady sa aj preto nikdy nestali súčasťou rozsiahlej siete uhorských pohraničných protitureckých pevností [5]. Keď Cobarovci v 20.-30. rokoch 18. storočia výrazne schudobneli, časť ich rozsiahlych feudálnych majetkov zakúpil cisár František Štefan I. Lotrinský, manžel Márie Terézie. Panstvá Holíč a Šaštín sa stali základmi neskôr pomerne rozsiahleho komplexu súkromných majetkov Habsbursko-lotrinskej dynastie a finančné zisky z ich hospodárenia pokrývali súkromné náklady členov dynastie. Na cisárskych panstvách Holíč a Šaštín došlo od 30. rokov 18. storočia k významnému hospodárskemu a sociálnemu rozvoju spôsobenému masívnymi investíciami nových majiteľov do ich infraštruktúry, ľudských zdrojov a pokrokových technológií [4].

3. ŠAŠTÍNSKY HRAD V ODBORNEJ LITERATÚRE A PÍSMONÝCH PRAMEŇOCH

Staršie monografické a lexikálne práce šaštínskemu hradu v podstate nevenovali bližšiu pozornosť. Hrad bol totiž považovaný za nelokalizovaný, zaniknutý už v neskorostredovekom období. Až do súčasnosti bola preto nami skúmanému objektu venovaná len malá pozornosť aj z pohľadu pamiatkovej starostlivosti. To sa zmenilo až v období rokov 2009-2010, keď sa Pamiatkový úrad Slovenskej republiky neúspešne pokúsil vyhlásiť objekt za národnú kultúrnu pamiatku, pričom s otáznikom predpokladal, že by mohlo ísť o bývalý hradný areál [6]. Archívno-historické výskumy najprv čiastkovo zhrnul Šátek [7]. Z aktuálnej vedeckej produkcie ide najmä o encyklopédiu slovenských hradov Plačeka a Bónu, kde sú v hesle venovanom šaštínskemu hradu zhodnotené odborná literatúra a výskumy týkajúce sa šaštínskeho hradu [2]. Šaštínskemu panstvu s dôrazom na novoveké stavebné aktivity v období 18.-19. storočia sa venuje práca Červenkovej a Ragača [8]. Najnovšie sa stredovekým dejinám hradného panstva a hradu z historického pohľadu venoval Vrablec [1]. Plaček a Bóna s otáznikom predpokladajú výstavbu neskorogotickej alebo ranorenesančnej coborovskej rezidencie nahrádzajúcej starší stredoveký hrad v prvej polovici 16. storočia. Súčasnú stavbu a vznik opevnenia so štyrmi nárožnými bastiónmi a hradnou priekopou datujú na základe podobnosti s Holíčom (štruktúra opevnenia, tehlové murivo) do prvej polovice 17. storočia, zrejme vzniklo v období panovania Ferdinanda II. Ďalšie stavebné aktivity hradu autori bez bližších podrobností datujú do polovice 18. storočia. Uvádzajú aj nehodnotnú utilitárnu prestavbu hradu v druhej polovici 20. storočia pre výrobné potreby štátneho podniku Trikota Vrbové, ktorá nenávratne zničila väčšinu autentických pamiatkových hodnôt objektu [2].

Hlavnou pramennou bázou nášho archívno-historického výskumu boli najmä viaceré archívne súbory uložené v Maďarskom národnom archíve - Krajinskom archíve v Budapešti a Slovenskom národnom archíve. V prípade Krajinského archívu ide konkrétne o rodové archívy Coborovcov, Zichyovcov a kniežacej vetvy Esterházyovcov, archívny fond Uhorská komora, Zbierku stredovekých listín³ a Zbierku fotokópií stre-

3 MNL OL, Diplomataikai Levéltára (ďalej „MNL OL, DL“).

dovekých listín.⁴ Z rodového archívu Coborovcov sa zachovalo len torzo, príbuzenskými vzťahmi sa však časť dokumentov týkajúcich sa šaštínskeho panstva dostala do rodových archívov Esterházyovcov a Zichyovcov. V Slovenskom národnom archíve ide o súbor archívnych fondov z činnosti Riaditeľstva súkromných cisárskych panstiev a panstiev Holíč a Šaštín a rodové archívy Révaiovcov (Spoločný archív rodu) a pezinskej línie Pálfiovcov. Prieskumy v Štátnom archíve v Nitre a v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni zatiaľ nové využiteľné výsledky nepriniesli.

4. STAVEBNÉ A FUNKČNÉ PREMENY ŠAŠTÍNSKEHO HRADNÉHO AREÁLU

V neskorostredovekom a ranonovovekom období prešiel šaštínsky hradný areál vo viacerých etapách rozsiahlymi stavebnými úpravami, ktoré však zatiaľ okrem známejšieho bastiónového opevnenia poznáme len veľmi čiastkovo. Posledné známe coborovské barokové úpravy hradného areálu prebehli po roku 1711. Prekryla ich totiž radikálna baroková prestavba hradného areálu realizovaná cisárom Františkom Štefanom I. Lotrinským po získaní panstva v 30. rokoch 18. storočia. Ich stopy preto nachádzame najmä v písomných prameňoch. Z obdobia 16. storočia zatiaľ poznáme o šaštínskom hrade len málo využiteľných historických zmienok. Významný je však napríklad údaj o vyhorení hradu v roku 1539.⁵ V roku 1573 je zase doložené šaštínske hradné väzenie, v ktorom na viac ako na rok a pol skončil v okovách zásluhou tamojšieho zemepána Imricha Cobora „...in Castro Suo Sassyn...” miestny šľachtic Benedikt Kezy.⁶ Situácia sa výrazne mení až v prvej polovici 17. storočia. Nájdená del'ba hradu z roku 1618 a ďalšie archívne dokumenty nám dovoľujú čiastočne identifikovať štruktúru ranonovovekého šaštínskeho hradného areálu ležiaceho pri ohybe riečky Myjava. Neveľký hradný areál mal opevnenie s valom a priekopou, jednu vstupnú bránu, minimálne dvojicu obytných veží a niekoľko ďalších obytných a hospodárskych objektov. Doložený je aj pivničný priestor. Časť obytnej zástavby hradného areálu bola umiestnená v okolí hradnej brány.

4 MNL OL, Diplomatikai Fenyképgyűjteménye (ďalej „MNL OL, DF“).

5 MNL OL, P 183, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Czobor család, 2 cs.

6 MNL OL, P 707 Zichy család levéltára, XXII, Fasc. 215 et C No 30.

V blízkosti brány sa na Myjave nachádzali vodný mlyn a boli tam zrejme najmä z priestorových dôvodov umiestnené aj stajne.

Majetková deľba časti šaštínskeho hradu z roku 1618

Pred rokom 1618 mali na šaštínskom hrade dokázateľne svoje súkromné obytné priestory (budovy) Imrich st. a Michal Coborovci. Po smrti cisárskeho radcu a rytiera Zlatej ostrohy grófa Michala Cobora bola v roku 1618 jeho časť šaštínskeho hradného areálu rozdelená na tri samostatné majetkové celky určené pre Michalovu vdovu grófkú Zuzanu Thurzovú, staršieho syna Jána Cobora a ešte nedospelého mladšieho syna Imricha Cobora, ktorého tútorkou bola jeho matka.⁷ Podľa tejto majetkovej deľby hradu do majetkového dielu vdovy a mladšieho syna Imricha patrili celá veža s viacerými obytnými miestnosťami. Ich majetkový diel začínal pri hradnej kuchyni a pokračoval hornými obytnými miestnosťami *domčekmi* nad bránou. Ďalej do neho patrili dolné *malé domčeky* ležiace pri hradnej bráne z vnútornej strany, kde býval účtovník, čierna kuchyňa a polovica hradnej pivnice pri Jánovej veži. Syn Ján pri spomínanej majetkovej deľbe získal inú vežu. V jej spodnej časti si vytvoril nový vstup smerom von z hradu a tri horné miestnosti vo veži mali byť prístupné vstupom z bývalého okna v hornej časti domu Imricha. Syn Ján získal aj obytné priestory vedľa domu zomrelého otca Michala st. v blízkosti veže a dolné miestnosti smerom k nárožnej kuchyni a k hradnej (vodnej) priekope, ktorá zrejme s ochranným zemným valom tvorili opevnenie hradného areálu – *ad modum propugnaculi*. Syn Ján získal aj hradnú pekáreň a druhú polovicu hradnej pivnice. Pre prístup do svojho majetkového dielu na hrade si mal dať vybudovať vlastnú bránu. Hradné priekopy, mosty, polia a ďalšie nevyhnutné vybavenie hradu mali Michalovi dedičia využívať a udržiavať spolu s ďalšími spolumajiteľmi šaštínskeho hradu. Zo spomínanej majetkovej deľby taktiež vieme, že k šaštínskeму hradnému areálu priliehal aj hradný vodný mlyn na potoku Myjava, vedľa ktorého sa nachádzala dvojica hradných stajní. Spomínaný mlyn bol umiestnený pred hradnou bránou. V blízkych strážanských viniciach sa nachádzala hradná vínná pivnica. Z podrobne spracovanej deľby Michalovho mobiliáru, pochádzajúcej taktiež z toho

7 MNL OL, P 707 Zichy család levéltára, XXII, Fasc. 215 et C, No 48.

istého roku, vieme, že sa vtedy na šaštínskom hrade nachádzala aj rozsiahla coborovská knižnica, ktorá bola doteraz úplne neznáma.⁸

Poznáme aj o niečo mladší maďarský inventárny súpis majetkového dielu patriaceho na šaštínskom hrade Jánovej vdove Anny Barkóciovej, pochádzajúci z roku 1627.⁹ Tento súpis zachytáva teda približne tretinu šaštínskeho hradného areálu, ktorú v roku 1618 získal jej zomrelý manžel Ján Cbor. Súpis poukazuje na pomerne zlý fyzický stav hradných objektov, kde sa napríklad nachádzali viaceré rozbité okná. Podľa spomínaného inventára vdove patrili domček vedľa hradnej brány, ktorý mal dvoje okná a dvere. Skromný mobiliár uvedeného objektu tvorili len dve stoličky, vykurovaný bol pomocou keramických kachlí. Zrejme išlo o hradnú strážnicu. Vedľa domčeka jej patrila aj ďalší väčší dom s kachľovou pecou, ktorý mal trojicu okien, z toho dve poškodené. Vo vlastníctve vdovy bolo aj prízemie väčšieho, dvojpodlažného palácového objektu. Na jeho pomerne značné rozmery poukazuje osem okenných otvorov na prízemí objektu. Na hospodársky využívanom prízemí paláca sa nachádzal tzv. *Dolný sklad* - maď. *Also Bot*. V sklade sa podľa inventára nachádzal najmä rôznyi mobiliár, vrátane viacerých palných zbraní. Na pomerne značné rozmery palácového objektu zreteľne poukazuje osem okenných otvorov na prízemí zachytených v súpise. Z uskladneného mobiliáru zaujme najmä kamenný stôl, viaceré drevené truhlice, zelená almara, poškodená zelená kolíska, deväť stoličiek, dve železné obruče a množstvo obilia. V sklade sa nachádzala aj železná okenica z tzv. *Horného paláca* - maď. *Felső Palota*, ktorý sa nachádzal na hornom podlaží tohto objektu. Horný palác však mal iného majiteľa. Vdove patrila aj dom (priestor) nad uvedeným sklado. Nachádzala sa v ňom hlinená pec, drevený stôl, skriňa na poháre so zásuvkami a dve rozbité okná. Vstupné dvere do uvedeného objektu boli plechové. Podľa vybavenia by mohlo ísť o pekáreň z predchádzajúceho súpisu. Posledným objektom patriacim v hradnom areáli Jánovej vdove bol tzv. *Dom nad bránou*. Mal štyri poškodené okná, hlinenú pec a utilitárne plechové dvere. Uvedený objekt slúžil ako sýpka na skladovanie obilnín. Vedľa neho bol ešte ďalší skladovací priestor, kde sa tiež nachádzalo pomerne

8 MNL OL, P 183, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Czobor család, 3 cs., Fasc. 1.

9 MNL OL, P 707, Zichy család levéltára, XXII, Fasc. 215 et C, No 61.

veľké množstvo rôznych druhov obilia a spolu desať kusov slaniny. Vdove patrila aj hradná pivnica s jednými vstupnými dverami, kde sa nachádzali najmä vínne sudy a drevené skladovacie vybavenie. Mimo šaštínskeho hradného areálu vdove patril aj spomínaný vodný mlyn umiestnený pred hradnou bránou. Podľa opisu sa v mlynici nachádzala kachľová pec, štyri zasklené okná, spolu osem dverí, súsek a šesť mlynských kameňov. Vdove patrila aj vínná pivnica v Strážach.

Na základe archívno-historického výskumu sa nám podarilo od neskorostredovekého obdobia rámcovo identifikovať nasledovné stavebné fázy vývoja šaštínskeho hradného areálu.

Neskorogoticko-renesančná prestavba hradného areálu začiatkom 16. storočia

Na začiatku 16. storočia spoluvlastnili šaštínsky hrad bratia Imrich a Martin Cobarovci. Po Imrichovej smrti boli v roku 1519 holičské a šaštínske majetky rozdelené na štyri majetkové diely medzi vdovu Elenu, jeho synov Jána a Gašpara a dcéru Annu. Vdovinou rezidenciou sa po pomerne komplikovanom majetkovom vyrovnaní Imrichových dedičov stal šaštínsky hrad označený v písomnom prameni ako – “...castello Strasa praedicto pro loco residentiae suae...”¹⁰ Toto funkčné zadefinovanie šaštínskeho hradu ako vdovskej rezidencie sa neskôr v rode Cobarovcov ešte viackrát zopakovalo. Zároveň to funkčne zafixovalo to, že holičsky hrad sa už natrvalo stal hlavnou rodovou rezidenciou. Vzhľadom na totožných majiteľov oboch hradov v tomto období predpokladáme, že aj šaštínsky hrad prešiel v tomto období podobne rozsiahlou neskorogoticko-renesančnou stavebnou obnovou ako známejší Holíč. V prípade Holíčskeho hradu podľa kráľovskej listiny Vladislava II. Jagellonského pred rokom 1493 najprv kráľ a potom Cobarovci na tomto pohraničnom hrade vykonali „práce a nevyhnutné stavby“ pre jeho obranu počas bojov spolu za sumu viac ako 4900 uhorských zlatých a vybudovali pritom aj štvoricu rybníkov. Uhorský kráľ vynaložil v tomto období na obranu a ochranu hradu Holíč „...in defensione et protectione castris illius Holich...“, ďalšiu značnú sumu finančných prostriedkov, celkovo vo výške 3607 zlatých.¹¹ Táto rozsiah-

10 MNL OL, DF 260 216.

11 MNL OL, DF 260 212.

la neskorogoticko-renesančná prestavba holičsky hradný areál po asanáciach staršej zástavby zrejme postupne zväčšila o nové obytné krídlo a vytvorila v pravidelnom obdĺžnikovom areáli pravidelnú dvojkrídlú dispozíciu na pôdoryse písmena „L“, obohnánú novopostaveným hradobným múrom so zaoblenými rohmi s dvomi symetricky umiestnenými hradnými bránami a vodnou priekopou [2]. Predpokladanú kvalitu stavebných prác a použitie módnych ranorenesančných prvkov naznačuje aj dlhodobé pôsobenie bratov na uhorskom kráľovskom dvore a v diplomacii.

Renesančná obnova hradného areálu po požiari v roku 1539

Bližšie údaje o stavebnej obnove hradu po požiari z roku 1539 sa nám zistiť nepodarilo. Obnova hradného areálu bola v tomto období nepochybne v rukách členov rodu Cbor.

Výstavba nového opevnenia a ranobarokové úpravy šaštínskeho hradného areálu v priebehu 17. storočia

Bližšie neznáme opravy holičského a šaštínskeho hradu plánovali v priebehu roku 1638 Imrich Cbor starší a Imrich Cbor mladší.¹² Ďalšie známe ranonovoveké renesančné stavebné úpravy a opevňovanie šaštínskeho hradného areálu sú však zrejme rovnako ako v Holíči spojené už s jeho novým majiteľom, grófom Valentínom Cborom. V Holíči sú tieto stavebné úpravy datované do obdobia rokov 1640-1641. Predpokladá sa, že počas nich dostalo súčasnú podobu bastiónové opevnenie holičského hradného areálu s novou vodnou priekopou. Podobne koncipované opevnenie vzniklo v tomto období aj v Šaštíne. Štyri nárožné bastióny vyčnievajúce do predpolia hradného areálu boli určené prioritne pre umiestnenie delostreleckých kapacít [2].

Podľa dohody z roku 1674 sa mal šaštínsky hrad stať vdovskou rezidenciou Alžbety Cborovej, vdovy grófa Františka Cbora – “...*in Castello Sassin commodam Resi-dentiam habere...*” a mal ho spravovať jej

12 MNL OL, P 183, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Czobor család, 2 cs., Elenchus Litterarum Sacratissimi Principi Domino Domino Francisco Stephano Romanorum Imperatori...

správca. V tomto období je doložená aj hradná kaplnka. Či v tomto období hrad prešiel ďalšími stavebnými úpravami zatiaľ nevieme.¹³

Coborovské barokové úpravy hradného areálu po roku 1711

Holíč a Stráže boli vyplienené počas bojov cisárskych vojsk s kurucmi v rámci Rákociho stavovského povstania. Stráže aj s kostolom a zrejme aj hradný areál boli počas nich zničené. Občianska vojna si vyžiadala aj enormné množstvo finančných obetí. Písomný prameň zničenie Stráží datuje do roku 1709.¹⁴ Zrejme sa to však stalo o rok skôr, rovnako ako v Holíči, kde tento smutný historický moment poznáme omnoho detailnejšie. Povstalecká vojenská jednotka pod velením Antona Esterházyho obsadila holičsky hrad v druhej polovici júla 1705. Na holičskom hrade bola vtedy umiestnená posádka 130 cisárskych *nemeckých* vojakov, ktorí sa vzdali a prešli na povstaleckú stranu [9]. Cisárska armáda pod vedením generála Jána Jakuba von Löwenburga hrad opätovne dobyla až v priebehu roku 1708. Pri opätovnom dobýjaní cisárskym vojskom bol podľa vyššie uvedeného archívneho prameňa týkajúceho sa Stráží aj holičsky hrad zničený a vyhorel. Osud šaštínskeho hradného areálu bol počas povstania zrejme veľmi podobný. Po podpísaní Satmárskeho mieru v roku 1711 sa začala postupná baroková obnova šaštínskeho hradného areálu. Škody spôsobené bojovými operáciami počas spomínaného povstania sa aspoň provizórne podarilo odstrániť pomerne rýchlo. V roku 1723 bol už obnovený šaštínsky hrad rezidenciou vdovy grófkyni Barbory Erdödyovej.¹⁵

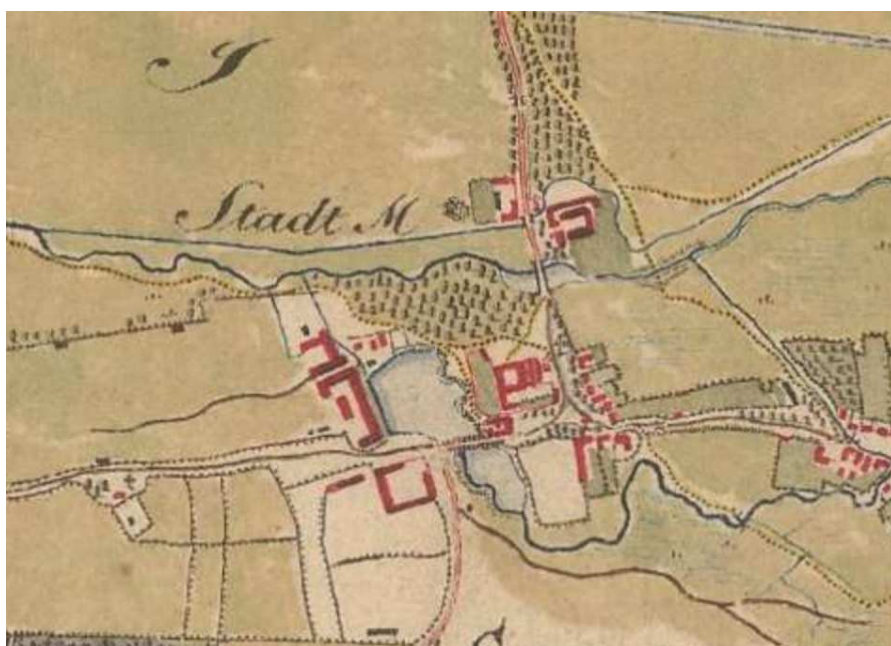
13 https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUK-wi4qYPYvun1AhWGQvEDHRgYBwMQFnoECAYQAQ&url=https%3A%2F%2Fhungaricana.hu%2Fhu%2Fadatbazisok%2F&usg=AOvVaw3JU_g-E76vaL6tnkmkYDcz - Királyi Könyvek, (cit. 1.2.2022).

14 MNL OL, P 1891, Forgách család, Gimesi ága, A család egyetemét illető iratok, 6 csomó, 32 fétel, fol. 150-151.

15 MNL OL, P 1511, Czobor család vagyon jogi iratai és Czobor József végrendelete (1724-1785).

Obr. 1: Archív Pamiatkového úradu SR, Zbierka historických máp, Prvé vojenské mapovanie (1782-1784), 06-04, výrez z mapového listu, hradný objekt je umiestnený v medzi Šaštinom a Strážmi pri riečke Myjava. Zobrazená je aj prístupová komunikácia, hospodársky objekt pred hradom, most a vodný mlyn.

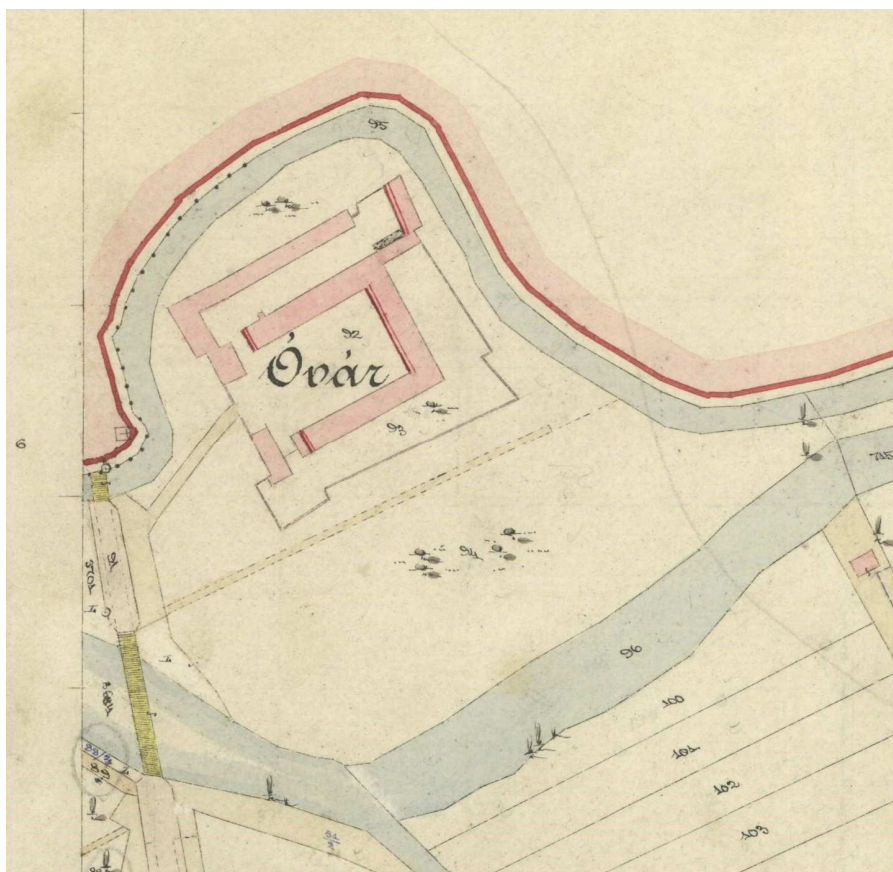

Obr. 2: Archív Pamiatkového úradu SR, Zbierka historických máp, Druhé vojenské mapovanie, XXIV-40, výrez z mapového listu, Hrad s najbližším okolím.

Habsbursko-lotrinská prestavba hradného areálu v druhej tretine 18. storočia

Habsbursko-lotrinské barokové stavebné úpravy hradného areálu v druhej tretine 18. storočia analogicky ako v Holíči rešpektovali jeho pôdorys vymedzený bastiónovým opevnením, nahradili (adaptovali) však väčšinu staršej zástavby pravidelným trojkridlovým objektom na pôdoryse písmena U, s kratšími bočnými krídlami orientovanými smerom ku vstupu do areálu. Objekt však napriek prestavbe cisársky pár nevyužíval na reprezentatívne účely, ale poslúžil pre potreby tamjšej rozvíjajúcej sa cisárskej textilnej manufaktúry. Tá sídlila v neďalekom rozsiahlom novo postavenom účelovom objekte a adaptovaný šaštínsky hrad slúžil ako jej hospodárske zázemie, sčasti zrejme aj ako výrobná prevádzka, najmä však ako sklady a obytné priestory pre personál. Po spomínaných stavebných úpravách bol šaštínsky hradný areál označovaný ako Starý zámok – nem. *Altes Schloss*. Cisársky pár si totiž vybuďoval svoju novú šaštínsku rezidenciu označovanú v prameňoch ako Zámok – nem. *Schloss*, v areáli pavlínkeho kláštora, v tesnej blízkosti pútnickej baziliky. Tento reprezentatívny viacpodlažný barokový objekt pochádzajúci z polovice 18. storočia je ako prechodné cisárske sídlo doložený až do začiatku 20. storočia. Nájomcovia manufaktúry prevádzali zrejme vo svojej réžii ďalšie úpravy objektu, najmä utilitárneho charakteru. Opakovane ho využíval aj cisár František Jozef I., napríklad počas manévrov cisársko-kráľovskej armády prebiehajúcich v okolí Šaštína na začiatku 20. storočia.¹⁶ V katastri obce Stráže navyše pred polovicou 18. storočia vznikol ako novostavba aj reprezentatívny poľovnícky barokový zámček Belveder, využívaný najmä cisárom Františkom Štefanom I. Lotrinským. Belveder z veľkej časti zanikol asanáciou väčšiny jeho stavebných konštrukcií už v poslednej tretine 18. storočia. Naďalej zostali na hospodárske účely využívané len pivnice zaniknutého zámčku, okolie bolo zalesnené [8].

16 https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUK-wi4qYPYvun1AhWGQvEDHRgYBwMQFnoECAYQAQ&url=https%3A%2F%2Fhungaricana.hu%2Fhu%2Fadatbazisok%2F&usg=AOvVaw3JU_g-E76vaL6tnkmkYDcz;Képcsarnok, (cit. 1.2.2022).

Obr. 3: Archív Pamiatkového úradu SR, Zbierka historických máp, Katastrálna mapa Šaštína, rok 1916, výrez z mapového listu. Hrad s najbližším okolím.

Utilitárne stavebné úpravy bývalého hradného areálu v období 19.-21. storočia

V priebehu 19. storočia šaštínsky hradný areál už neprešiel významnejšou stavebnou premenou a nezmenilo sa ani jeho prevažne hospodárske využitie. Drastické boli naproti tomu jeho recentné úpravy v priebehu 20. storočia. Po roku 1918 sa opakovane menil majiteľ objektu a došlo k asanácii pravého krídla objektu, nahradeného hmotovo omnoho skromnejšou novostavbou. Poslednou rozsiahlou prestavbou šaštínskeho hradného areálu bola jeho drastická adaptácia pre výrobné potreby štátneho (národného) podniku Trikota Vrbové v období 60.-70. rokov 20. storočia. Zrejme jej plánovanie zabránilo vyhláseniu areálu za národnú kultúrnu pamiatku. Utilitárna prestavba, ktorá vôbec nerešpektovala

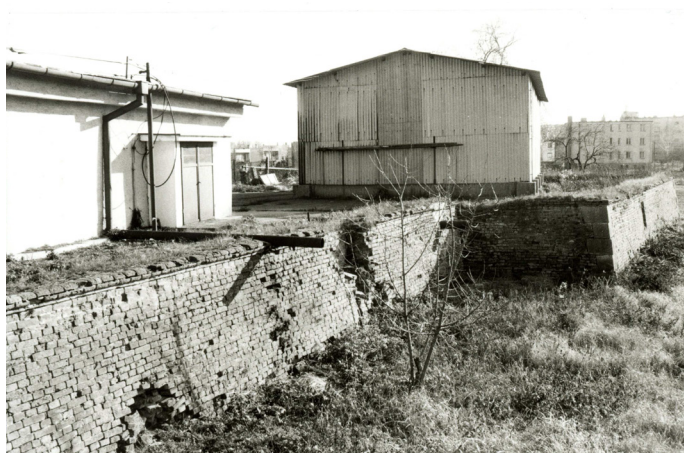
zachovanú historickú dispozíciu priestorov, žiaľ, zrejme nenávratne zničila väčšinu autentických pamiatkových hodnôt objektu. Asanovaná bola aj väčšina jeho hospodárskeho zázemia, ktoré bolo nahradené viacerými nehodnotnými novostavbami. Výrazné zmeny postihli aj vizuálne exponované fasády objektu. Zaniklo aj pôvodné umiestnenie a rozmery okenných otvorov. Z objektu bola odstránená väčšina historických omietkových vrstiev a časť plastických prvkov fasády a nahradil ich dobový ahistorický brizolit. Po roku 1989 sa po procese privatizácie štátneho majetku opakovane zmenil majiteľ objektu, jedným z nich bola firma Slotas [2]. V areáli bývalého šaštínskeho hradu aj neskôr pokračovali a dodnes pokračujú najmä drobnejšie zásahy utilitárneho charakteru a pretrváva jeho využívanie pre rôzne hospodárske účely. Tento spôsob využitia areálu je definovaný aj v územnom pláne lokality.

5. ZÁVER

Nové poznatky získané archívno-historickým výskumom nám dovoľujú spresniť a etapizovať doposiaľ málo známe stavebné aktivity na šaštínskom hrade v ranonovovekom a novovekom období. Ďalší špecializovaný výskum naše poznanie tejto veľmi exponovanej historickej lokality nepochybne opätovne prehĺbi. Najväčší potenciál v budúcnosti priniesť nové poznatky má podľa nášho názoru interdisciplinárne skúmanie hradného areálu, spájajúce architektonicko-historický, archívno-historický a archeologický výskum.

Obr. 4: Detail juhozápadnej ranonovovekého opevnenia objektu z prvej polovice 17. storočia s recentnou parazitickou zástavbou.

Zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, Fotografie, neg. 116 067, foto M. Jurík, 1997

Obr. 5: Zaklenutý renesančný priestor na prízemí južného krídla objektu.

Zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, Fotografie, neg. 142 987, foto Fratrič, 1999

Obr. 6: Vstup do pivníc objektu s valenými tehlovými klenbami.

Zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, Fotografie, neg. 143 005, foto Fratrič, 1999

6. BIBLIOGRAFICKÉ ODKAZY

- [1] VRABLEC, P. Záhorie v 13. storočí (Príspevok k dejinám osídlenia). In. *Studia Historica Tyrnaviensia*, XI-XII, 2011, ISBN 978-83-7490-411-7, str. 232-240.
- [2] PLAČEK, M. – BÓNA, M. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava : Slovart, 2007, ISBN 978-80-8085-287-0, str. 291-293.
- [3] KOL. *Holíč – príbeh nášho mesta*. Holíč : Mesto Holíč, 2014, ISBN 978-80-971686-3-6.
- [4] RAGAČ, R. a KOL. *Zlatý vek cisárskej rezidencie v Holíči v období Františka Štefana I. Lotrinského*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra Skalica, 2010, ISBN 978-80-970317-0-1, str. 10, 8-13, 22-24, 36-46.
- [5] PÁLFFY, G. A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. In. *Hadtörténelmi Közlemények*, 108, 1995, ISSN 0017-6540, str. 114-186.
- [6] ČÁNI, J. *Sasswar – Šaštínsky hrad. Nenájdený / nájdený?* Trnava : Krajský pamiatkový úrad v Trnave, 2014 (konferenčný poster).
- [7] ŠÁTEK, J. Holíčsko-šaštínske panstvo v roku 1554. In. *Slavín, Historická ročenka Západoslovenského kraja*, 2, 1967, str. 21-29.
- [8] ČERVENKOVÁ, I. – RAGAČ, R. *Šaštínske panstvo v rukách Habsburgovcov*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra Skalica, 2014, ISBN 978-80-970317-9-4, 118 str.
- [9] BÁNKÚTI, I. *Dézsmaérlet, hadellátás, katonaállítás A Rákóczi-szabadságharc hétköznapijai a „tót Impériumban“ (Egy magángyűjtemény dokumentumai: 1692, 1704-1706)*. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2007, ISBN 963-631-188-9, str. 156-157.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
Nám. SNP 3, 813 31 Bratislava
radoslav.ragac@culture.gov.sk